

„Így kallódunk el szépen egymás után”*

Állami gondozottak voltak, ma hajléktalanok

Győri Péter

GYŐRI PÉTER: Menhely Alapítvány – gyori_peter@yahoo.com

ABSZTRAKT A 2020. évi „Február Harmadika” országos adatfelvétel szerint a válaszadó hétezer hajléktalan ember közül minden ötödik ember a gyerekkorát részben vagy egészen állami gondozásban töltötte. Általában nem közvetlenül, hanem változatos nem-hajléktalan periódusokat követően válnak hajléktalanná a volt állami gondozottak. Az állami gondozotti háttér – a hajléktalan élethelyzetben belül is – további súlyos hátrányokkal kapcsolódik össze: a többiekhez képest alacsonyabban iskoláztak, igen magas a pszichiátriai betegek és a romák aránya a körükben, munkaerőpiaci pozíciójuk lényegesen rosszabb (igen sokan kukázásból, koldulásból élnek), így jövedelmük is alacsonyabb a többiekénél. Gyakrabban kerülnek összeütközésbe a rendfenntartó szervezetekkel. A korábról hozott hátrányok egyértelműen tovább élnek a hajléktalanság körülményei között is.

Kulcsszavak: gyermekvédelem, állami gondozás, hajléktalan, hajléktalan utak, kirekesztettség

„This is how we are lost one after the other”

They once were in foster care and are today homeless

ABSTRACT Every fifth respondent of the seven thousand respondents of the national “February 3rd” survey in 2020 spent a part or the whole of their childhood in foster care. They usually do not become homeless right away but through a series of non-homeless periods. Having been in state care is connected to several severe disadvantages even among homeless people: their level of schooling is lower, the rate of those with psychiatric illness and the Roma is higher, their labour market position is worse (many of them live from begging or garbage bins), thus their income is smaller. They get into conflicts with the police more often. The disadvantages arising from their childhood obviously accompany them throughout their homelessness as well.

Keywords: child protection, foster care, homeless, homeless pathways, exclusion

Előjáróban talán az a legszerencésebb, ha egy-két mondatot írok ennek a tanulmánynak a megszületéséről. A Február Harmadika Munkacsoport éves országos hajléktalan adatfelvételei¹ során rendre megkérdezzük a hajléktalanná válás okát, s minden évben nagyon kevesen válaszolják azt, hogy az állami gondozásból kikerülve lettek hajléktalanok. Ez valahogy a napi tapasztalatainknak is, sok-sok hajléktalan emberrel folytatott beszélgetéseinknek is ellentmonda-

* Részlet a „Szeretnék lenni!” Egy állami gondozott fiatal nyílt levele a gyermekvédelmi rendszer munkatársai felé. 2018. december 29. (<https://wmn.hu/vim/49911-szeretnek-lenni---egy-allami-gondozott-fiatal-nyilt-levele-a-gyermekvedelmi-rendszer-munkatarsai-fele>) „Sajnos sokunknak nincs ahogyan nekem sem egy állandó hely az életünkben, amit otthonnak nevezhetünk. Amint rosszat teszünk, akár csak rosszat szólunk, félnünk kell, hogy újra költözhetünk. Mit tehetnénk azért, hogy ne az legyen a legfőbb fegyverkezési módszer, hogy totálisan kihúzzák a talajt a lábunk alól? Én személyesen már nem tudnám még egyszer újakezdeni. Emiatt napról napra van bennem egyfajta rettegés, ami állandó stresszt jelent.”

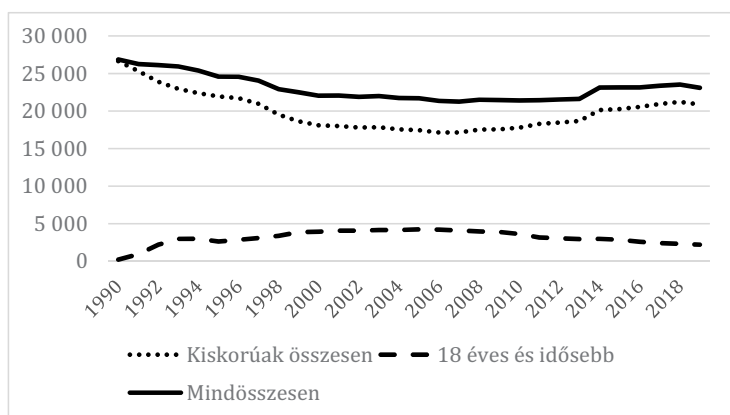
¹ Az adatfelvétel-sorozatról részletesebben (Február Harmadika blog, 2021; Győri, 2021; Darvas, 2018).

ni látszott. Néhány éve azt is megkérdézzük a sok ezer fős adatfelvétel alatt, hogy vajon volt-e korábban, valamikor állami gondozásban? Bennünket is meglepett, amikor szembesültünk a válaszokkal. Innen indultak el kérdéseink, melyekre ebben az írásban keressük a válaszokat.

Mielőtt azonban az említett adatfelvételek elemzésének az eredményeire rátérnénk, elősorolnánk néhány (és valóban csak néhány) olyan, hozzáférhető statisztikai információt, melyek az általunk vizsgált kérdésekhez szorosabban hozzátartoznak.²

Hosszú időtávot tekintve, az elmúlt harminc év alatt az aktuálisan állami gondozásban³ lévő fiatalok száma, ha lassan is, s csak kis mértékben is, de csökkent (1. ábra). Ugyanakkor a gondozásban lévő kiskorúak száma az elmúlt tíz év során újra növekedésnek indult, ráadásul a korcsoport aktuális létszámára vetítve a kiskorúak körében növekszik az állami gondozásba vett gyerekek aránya (Darvas – Farkas – Kende – Vígh 2016). Az a tény, hogy évente 26 ezer, majd 23 ezer fiatal tölti napjait állami gondozásban, egyben azt is jelenti, hogy sok százezer olyan felnőtt él közöttünk, akik valaha – rövidebb-hosszabb ideig – állami gondozottak voltak.⁴

1. ábra Gyermekvédelmi szakellátásban részesülő fiatalok számának alakulása (1990–2019)

Forrás: KSH https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_fsg013.html

Az elmúlt másfél évtized során némileg változott a „rövidebb vagy hosszabb idő óta” állami gondozottak aránya. A 2000-es évek elején minden harmadik gondozott életében ez egy néhány éves (1–5 éves) időszakot jelentett (2004: 36%, 2019: 45%), miközben akkor még minden ötödik állami gondozásban lévő fiatal gyerekkora nagyobb részét töltötte (10 vagy annál is több évet) állami gondozásban (2004: 21%, 2019: 12%) (2. ábra). Elemzésünk szempontjából

² A hazai helyzetképhez természetesen a rendelkezésre álló – igencsak szerénynek mondható – hazai statisztikai adatközléseket használjuk fel, miközben a témának (állami gondozás és hajléktalanság összefüggései) igen jelentős nemzetközi szakirodalmát, s bőséges kutatási eredményei találhatóak meg az interneten. Külön köszönöm Darvas Ágnes értő segítségét e szakirodalom böngészéséért. Valamint köszönöm Tanczos Éva kéziratához fűzött észrevételeit.

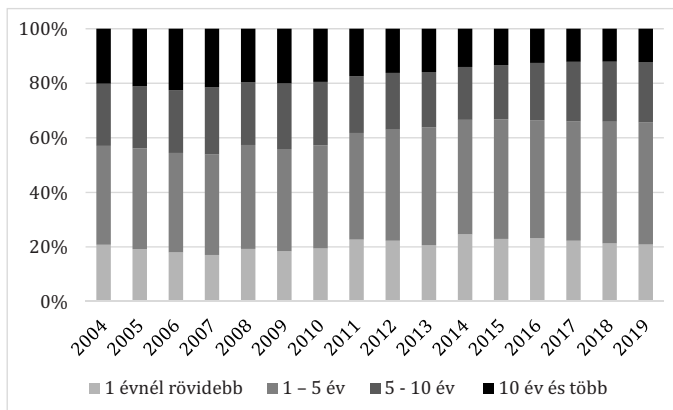
³ Írásunk során végig a köznyelvi „állami gondozás” kifejezést használjuk a jelenleg hivatalos „gyermekvédelmi szakellátás” helyett, részben, mert őszintébbnek gondoljuk, de részben, mert adatfelvételünk során is így tettük fel kérdéseinket, hogy válaszadóink értsék, miről is van szó.

⁴ Ennél pontosabb becslés az egyre hiányosabb és inkonzisztens adatközlések miatt jelenleg nem adható.

ez azért érdekes, mert kérdezetteink többsége nem mostanában volt fiatal-, illetve gyerekkorú, vagyis az „ő idejükben” még nagyobb valószínűséggel tartott hosszabb ideig az állami gondozotti élethelyzet.

Mint látni fogjuk, elemzésünk során megkülönböztetjük majd azokat, akik nagykorúvá váláskor, az állami gondozás megszűntét közvetlenül követően váltak hajléktalanná és a „valaha volt” állami gondozottakat. Ennek során talán ahhoz is kapunk majd adalékokat, hogy maga az állami gondozásba vétel, az ezt megelőző, illetve ezzel együtt járó traumák és hátrányok sorozata – az állami gondozásban eltöltött idő hosszától függetlenül is – mennyiben befolyásolhatja a további élethelyzetek alakulását.

2. ábra Gyermekotthonban és nevelőszülőknél ellátott gyermekek és fiatal felnőttek a gondozás időtartama szerint (2004–2019)

Forrás: KSH https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_fsg009.html

Az állami gondozásba vett kiskorúak körében – az intézményi nyilvántartások szerint – jelentős arányban vannak ún. sajátos nevelési igényű (SNI) gyerekek. Minden ötödik állami gondozott gyerek sajátos nevelési igényű (2018: 4407 fő, 19,4%), közülük minden második gyerek értelmi fogyatékos, 42%-uk egyéb pszichés fejlődési zavarral küzd, 10%-uk halmozott vagy egyéb fogyatékos (KSH, 2018). Sokszor éppen ez a körülmény az állami gondozásba vétel egyik fő indítéka (Gyarmati – Czibere – Rácz 2018). Ezeknek a gyerekeknek aztán az állami gondozás során történő szakszerű ellátása rendkívül sok kívánnivalót hagy maga után, ahogy ezt az Alapvető Jogok Biztos (Ombudsman) jelentései is részletesen és rendszeresen megállapítják (AJB, 2016).

A fogyatékkal élő gyerekek magas arányához hasonlóan igen magas a roma gyerekek aránya is az állami gondozásban lévő fiatalok körében (ERRC, 2007; ERRC, 2011; Darvas – Farkas – Kende – Víg, 2016; Rákó, 2019). Minden szakértői és mindennapi tapasztalat ezt támasztja alá, bár statisztikai adatok erről – az adatvédelmi szabályok következtében – nem állnak rendelkezésre. A két jelenség egyes feltételezések szerint össze is függhet egymással, de ezt több tudományos kutatás cáfolja (Dupcsik, 2018; Bogdán, 2015). Számunkra ennek azért van jelentősége, mert nyilvánvalóan fölmerül a kérdés, hogy vajon az általunk vizsgált, állami gondozást megjáró, hajléktalan emberek körében is kimutathatóak-e jelenségek hatásai?

Az állami gondozásba vétel – hivatalos statisztikákban megjelenített – indikációján és a gondozásban lévők számának alakulásán túl még röviden szólnunk kell arról is, hogy mit mutatnak a statisztikai nyilvántartások, merre mennek, hova kerülnek a rövidebb-hosszabb ideig állami gondozottak. Az intézmények éves forgalmi nyilvántartásának az összesítése azt mutatja, hogy minden második gondozott egyik ellátási formából egy másikba lett áthelyezve egy év leforgása alatt (pl. gyermekotthonból nevelőszülőkhöz), miközben minden második gondozott kikerül az állami gondozási rendszerből. Utóbbiak nagyobbik részét „hazaadják” (2018-ban 1483 gyerek) (1. táblázat). Azonban azt is tudjuk, hogy a „hazaadott” (18 év alatti) gyerekek egy része ismét állami gondozásba kerül.

2018-ban, egy év alatt mintegy ötezer állami gondozott gyerek került egyik helyről a másikra, egy nem kis részük hanyódott, ide-odakerült – akár jó szándéktól vezérelve is. Ugyanabban az egy évben nem kevesebb, mint 18 861(!) szökési eseményt regisztráltak, melyben 3298 gyerek volt érintett. Közülük 218 gyerek bűncselekményt is elkövetett a szökés alatt. Arról nem szól a statisztika, hogy hány gyereket szedtek össze a szökés alatt „az utcáról”, de tudjuk, hogy e fiatalok egy része már ekkor megtapasztalta a csövezés, a rejtőzködés, s minden bizonnyal a teljesen bizonytalan egzisztenciális lét mélységeit.

Ugyanebben az évben 1345 fiatalnak szűnt meg az állami gondozása nagykorúvá válása miatt, illetve 978 korábban nagykorúvá vált, de még utógondozásban maradt hagyta el az állami gondozás rendszerét. Vagyis egy év alatt 2323 felnőtt korú volt állami gondozott kezdhetett neki az önálló, „nagybetűs életnek”. Az erről készült utánkövetéses vizsgálatok számos nehézségre hívják fel a figyelmet (Rácz – Riegler 2015; Szikula 2003; Rubeus 2012).

1. táblázat Gyermekotthonban és nevelőszülőknél gondozásból kikerült kiskorúak és fiatal felnőttek száma, 2018

A tárgyévi létszámcsökkenés oka	fő	%
Gyermekvédelmi szakellátása megszűnt	4185	49%
<i>Ebből:</i>		
<i>Szülőkhöz, hozzátartozókhoz hazaadott</i>	1483	17%
<i>Jogerősen örökbeadott</i>	631	7%
<i>Nagykorúvá vált</i>	1345	16%
<i>Családba fogadott</i>	345	4%
<i>Meghalt</i>	17	0%
<i>Egyéb</i>	364	4%
Gondozási helye megváltozott	3355	39%
Átmeneti gondozása megszűnt	46	1%
Utógondozói ellátása megszűnt	978	11%
Összesen	8564	100%

Forrás: KSH 2018

Témánk szempontjából különös jelentőséggel bír, hogy ezek a nagykorúvá vált fiatalok hozzájuthatnak-e valamilyen, s milyen támogatáshoz az életkezdéskor, hogy – többek között – önálló lakhatásukat megoldhassák. Az ún. otthoneremtési támogatás éppen ezt a célt szolgálja: „Az otthoneremtési támogatás célja, hogy a nevelésbe vételből kikerült fiatal felnőtt lakáshoz jutását, tartós lakhatása megoldását elősegítse. Kérelemre nyújtható támogatás, melyet a fiatal felnőtt igényelhet jogszabályban meghatározott feltételek fennállása esetén, a nevelésben eltöltött idő és a nagykorúságkor meglévő vagyonától függő mértékben.” (Kormányablak 2021)

Az otthoneremtési támogatás maximális összege, ha az állami gondozásban eltöltött idő 4 évnél rövidebb, akkor 1 339 500 Ft, 4-5 év esetében 1 624 500 Ft, ha 5 évnél hosszabb, akkor 1 909 500 Ft. A támogatás – elszámolási kötelezettség és számos egyéb feltétel mellett – kizárólag lakhatási célra használható fel, de azon belül igen sokféle lehetőség megengedett, többek között a magánlakás bérleti díja megfizetésének a támogatása is. Nem mondunk újat azal, ha megállapítjuk, hogy ezek a támogatási összegek teljesen elégtelenek valamiféle stabil lakhatás megalapozásához. Ezt még a KSH összegzése sem tudja szépíteni, amikor megállapítja, hogy az utógondozásból kikerült fiatalok kétharmada csupán valamilyen teljesen bizonytalan lakhatási irányában tud kilépni a gondozás megszűntét követően, s a fennmaradó egyharmad is többnyire hamarosan elveszíti (rész)tulajdonát, bérleményét (KSH 2012). A támogatás mértékén túl a támogatás felhasználásának a lehetőségei – az eszköztelen, sokszor felkészületlen, túlterhelt, nem egyszer hanyag közreműködő szakemberek tevékenységével párosulva – csak tovább növelik a lakhatás bizonytalanságának az esélyeit.

Az életkezdési, illetve az otthoneremtési támogatás szabályozása az évek során igen sokszor változott, miközben folyamatosan jelentős és jogos kritikák érték és érik. Az általunk vizsgált korosztályok szempontjából érdemes beleolvasnunk az Állampolgári Jogok Biztosának (Ombudsman) egyik, 2003-ban készült jelentésébe:

„...Tekintettel arra, hogy a támogatás csupán adható volt, és a kérelmek teljesítése a rangsorolás elve alapján működött, a szűkös, éves önkormányzati költségvetési keret miatt csak kisszámú igény kielégítésére volt lehetőség. Ezért a gyermekvédelmi rendszerben jelenleg is „görgetve” nagyszámú, évekre visszamenőleg nyilvántartott életkezdési támogatás iránti kérelem található (az ágazati minisztérium által ismert igények száma országosan 5000-re tehető). Azzal, hogy ennél a támogatási formánál a korábban hatályos jogszabályok alapján a kérelmező személyekre alkalmazható felső korhatár nem volt megállapítva, 30 éves fiatal felnőttek is vártak arra 2003-ban, hogy önkormányzati pályázatokból támogatáshoz jussanak. Az esélyeket tovább csökkentette az a körülmény, hogy az 1998. és a 2002. közötti években központi pályázat kiírására nem került sor. Ez a helyzet oda vezet, hogy a Gyvt. alapján az otthoneremtési támogatási jogosultságnak az életkor miatti megszűnéskor még mindig szerepelnek azok az életkezdési támogatás iránti igények, amelyeket hasonló céllal nyújtottak be, és amelyeknek jogalapját a jogalkotó elismerte.

A két támogatási formára vonatkozó – a vizsgálat látókörébe került – tények megismerését követően arra a megállapításra jutottam, hogy az életkezdési támogatások biztosításának jelenlegi gyakorlata alkotmányos jogokkal összefüggő visszásságot idéz elő az Alkotmány 2. § (1) bekezdésében deklarált jogbiztonsághoz, továbbá a 67.§ (1) bekezdésében garantált gyermeki jogokkal összefüggésben, ezért az Obt 20. § (1) bekezdése alapján a következő ajánlást teszem:

Felkérem az egészségügyi, szociális és családügyi minisztert, hogy mérje fel az eddig előterjesztett kielégítetlen életkezdési támogatás iránti igényeket, a megoldási lehetőségekkel kapcsolatban alakít-

sa ki álláspontját és tájékoztasson a tervezett intézkedésekről. ...” (Állampolgári Jogok Országgyűlési Biztosa 2003)

Továbbra is a KSH intézményi adatgyűjtésére támaszkodva, azt mondhatjuk, hogy 2000 és 2010 között igencsak kevesen jutottak egyáltalán ilyen támogatáshoz, amikor nagykorúvá válva kiléptek az állami gondozás keretei közül. Ezt követően megváltoztak a hozzájutás szabályai is, a statisztikai számbavétel is, mely szerint 2010 után először többen, majd évről évre egyre kevesebben jutnak hozzá ehhez a szerény segítséghez (3. ábra)

3. ábra Évente otthonteremtési támogatásban részesült fiatal felnőtt (2000–2019)

Forrás: KSH https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_fsg004.html⁵

Ennyi rövid bevezetést követően nézzük, mit kerestünk, s mit találtunk az immár volt állami gondozott, majd hajléktalanná vált emberek válaszainak elemzése során.

MENNYIRE SZOROS A KAPCSOLAT AZ ÁLLAMI GONDOZÁS ÉS A HAJLÉKTALANNÁ VÁLÁS KÖZÖTT?

Vizsgálódásunk alapkérdése a látható hajléktalanság rendszerváltás utáni tömeges megjelenését követő „hőskorszak” szakembereit is méltán foglalkoztatta. Azonban ez irányú kutatások hiányában csupán benyomásaikra hagyatkozhattak, melynek során olykor „összecsúsztott” az állami gondoskodást követően közvetlenül hajléktalanná válás és a valamikor korábban állami gondozottak hajléktalanok körében való későbbi megjelenésének a jelensége (Pik 1995, Oross 2001).

Előljáróban azt is megemlítenénk, hogy a Február Harmadika kutatássorozat célcsoportja a különböző hajléktalanszállásokon lakó és a közterületeken élő emberek (ez megfelel az ETHOS 1.,2. és 3. kategóriájának), őket említjük „hajléktalan”-ként, miközben az ETHOS tipológia a lakástalanok körében (6. kategória) tartalmazza azokat is, akiknek biztonságos lakhatás nélkül szűnik meg az intézményi elhelyezése nagykorúságuk elérését követően.⁶

⁵ A 2012 előtti és utáni adatok nem összehasonlíthatóak a számbavétel eltérései miatt.

⁶ Az ETHOS (European Typology of Homelessness and Housing Exclusion) a hajléktalanságnak a FEANTSA (European Federation of National Organisations Working with the Homeless), a hajléktalan-ellátó szervezetek európai szövetsége által elfogadott, konvencionálisnak tekinthető tipológiája (Bakos – Györi 2006; Edgard – Meert – Györi 2006).

Vizsgálatunk kérdését másképpen megfogalmazva: a hajléktalanságban élők között milyen eséllyel jelennek meg volt állami gondozottak?⁷ Első megközelítésben a kapcsolat nem szoros, a hajléktalan emberek körében igen alacsony azok aránya, akik közvetlenül az állami gondozást követően kerültek volna ebbe az élethelyzetbe. 2020-ban az értékelhető választ adók (6920 fő) mindössze 4,3%-a (299 fő) jelölte meg hajléktalanná válása okaként azt, hogy állami gondozásból került ki. Ezen belül is az egy éven belül hajléktalanná vált emberek körében (997 fő) csupán 30 olyan válaszadó található, aki az állami gondozásból való kikerülést jelölte meg hajléktalanná válása okaként. Közülük 17 fő harmincévesnél fiatalabb, akiről feltételezni lehet, hogy valóban közvetlenül az állami gondozás folytatásaként váltak hajléktalanná. Ebből annyi bizonyosan megállapítható, hogy *nem jellemző, hogy az állami gondozásból közvetlen és egyenes út vezetne a hajléktalanszállások, vagy a közterületeken éjszakázás irányába.*

Ugyanakkor az is igaz, hogy a húszévesnél fiatalabbak körében közel minden harmadik, a húsz-harminc évesek körében minden ötödik hajléktalan ember az állami gondozásból való kikerülést jelöli meg hajléktalanná válása okaként, ami viszont igen-igen magas arány (2. táblázat). Azt is mondhatnánk, az előző megállapítást kiegészítendő, hogy *viszont a fiatal hajléktalanok körében jelentős arányt képviselnek az állami gondozásból kikerültek.*

Modellszámítást végeztünk arra vonatkozóan, hogy azok, akik ugyan nem közvetlenül az állami gondozásból kikerülve váltak hajléktalanná, de a korábbi állami gondozást követően már igen fiatalon (20–29 évesen) hajléktalanok lettek, milyen eséllyel maradnak hajléktalanok később is, illetve kerülnek ki a hajléktalanságból. Becslésünk szerint e rövid kitérő után hajléktalanná vált volt állami gondozottak 2/3-a még 50 éves korában is hajléktalan, közülük minden második még 60 éves korában is ebben a helyzetben él (közben persze többen ki-be mozognak a hajléktalan és nem-hajléktalan lét között).

2. táblázat Valaha állami gondozott és közvetlenül állami gondozásból lett hajléktalan emberek aránya korcsoportonként

Korcsoport	Volt valaha ÁG	Nem volt ÁG	Együtt	Közvetlenül ÁG-ból lett hajléktalan	N (fő)
–19 éves	48%	52%	100%	29%	29
20–29 éves	52%	48%	100%	20%	322
30–39 éves	34%	66%	100%	7%	545
40–49 éves	28%	72%	100%	7%	1453
50–59 éves	19%	81%	100%	3%	2366
60–69 éves	11%	89%	100%	1%	2176
70– éves	11%	89%	100%	0%	479
Együtt	21%	79%	100%	4%	7370

Forrás: Saját számítás, Február Harmadika adatfelvétel 2020

Talán ennél is izgalmasabb kérdés második megközelítésben, ha azt is megnézzük, hogy akik ma hajléktalan helyzetben vannak, vajon voltak-e korábban valamikor állami gondozottak? 2020-ban azt is megkérdeztük, hogy „*Volt-e valaha állami gondozott?*” – erre a kérdésre, mondhatni, megdöbbenően sokan, 1521 hajléktalan ember válaszolt igennel. Az életkor

⁷ Kutatásunk nem pótolhatja az ilyen irányú hazai utánkövetéses vizsgálatok hiányát, mi „csak” a már hajléktalanná lett emberek oldaláról tudjuk vizsgálni e kapcsolat szorosságát.

előrehaladtával ugyan egyre kevesebben válaszolták, hogy valaha állami gondozottak voltak, de így is a 30–49 évesek közül minden harmadik ember, az 50-es éveikben járó legnagyobb korcsoport tagjai közül minden ötödik ember megjárta az állami gondozást. Az erre a kérdésre válaszadó összes hajléktalan ember 20,5%-a rövidebb-hosszabb ideig állami gondozott volt korábban, valamikor fiatal korában – ami rendkívül magas arány!⁸ Másképpen fogalmazva: ha beszélgetünk hajléktalan emberekkel, akkor ki fog derülni, hogy minden ötödik beszélgető társunk a gyerekkora, vagy a serdülőkora egy részét vagy egészét állami gondozásban volt kénytelen eltölteni. Nem gondolom, hogy ezen a helyen kellene részletezni, hogy ennek milyen jelentős, meghatározó hatása lehet életük későbbi alakulására.

A HAJLÉKTALANNÁ VÁLTAK KÖRÉBEN AZ ÁLLAMI GONDOZOTTI MÚLT VAJON MILYEN MÁS, A KÉSŐBBI ÉLETÚT ALAKULÁSÁRA HATÁST GYAKORLÓ TÉNYEZŐKKEL KAPCSOLÓDIK ÖSSZE?

Kérdésünkre nyilvánvalóan csak igen korlátozott válaszokat tudunk adni, annak függvényében, hogy éves adatfelvételeink során egyáltalán miket kérdeztünk, mikre kaphattunk választ.

Az első és talán az egyik legfontosabb ilyen tényező a megszerzett, a fiatal korban elért iskolai végzettség. A kép, amit adatfelvételünk mutat, elkéserítő. Az állami gondozásból valaha is kikerültek iskolai végzettség szerinti megoszlása jelentősen elmarad azokétól, akik nem voltak állami gondozottak – pedig az ő iskolai végzettségük is bőven hagy kívánnivalót maga után. *A valaha is állami gondozottak 62%-a legfeljebb a nyolc általánost végezte el (közülük minden 6. még azt sem).* A közvetlenül az állami gondozásból hajléktalanná váltak 70%-a nem jutott tovább a nyolc általánosnál, közülük minden 5. még az elemi iskolát sem végezte el (3. táblázat). Mind a munkaerőpiacon, mind a nagybetűs életben ezzel a plusz hátránnyal indultak el.

3. táblázat Közvetlenül állami gondozásból lett és valaha állami gondozott hajléktalan emberek iskolai végzettség szerinti megoszlása

Legmagasabb iskolai végzettsége	Közvetlenül ÁG-ból lett hajléktalan	Volt valaha ÁG	Nem volt ÁG	Együtt
kevesebb mint 8 általános	22%	16%	8%	10%
nyolc általános	48%	46%	34%	37%
szakmunkásképző szakiskola	25%	33%	41%	40%
érettségi	5%	5%	12%	11%
főiskola, egyetem	0%	1%	4%	3%
Együtt	100%	100%	100%	100%
N (fő)	297	1510	5877	7387

Forrás: Saját számítás, Február Harmadika adatfelvétel 2020

⁸ E jelenség súlyosságát nem csökkenti, inkább megerősíti, hogy több külföldi kutatás is hasonló, legalább ilyen erős vagy még erősebb összefüggést mutat ki a hajléktalanság és a korábbi állami gondozotti lét között. Például a miénkhöz nagyon hasonló eredményre jutott az Egyesült Államokban (Roman – Wolfe 1995), vagy Kanadában (Homeless Hub 2021).

Ráadásul – nem, mintha ez nem lenne elég – minél fiatalabb hajléktalan emberről van szó, annál inkább igaz rá az, hogy ha állami gondozott volt korábban, akkor nagy valószínűséggel igencsak alacsonyan iskolázott (4. táblázat). Adatainkból valahogy nem az olvasható ki, hogy az elmúlt évtizedek során folyamatosan javult volna az állami gondozásból kikerültek felkészítése az életre, éppen ellenkezőleg. (Persze lehet, hogy a mi nézőpontunkban van a hiba...)⁹

4. táblázat A valaha állami gondozott és a nem volt állami gondozott hajléktalan emberek iskolai végzettség szerinti megoszlása korcsoportonként

Korcsoport		Kevesebb, mint 8 általános	Nyolc általános	Szakkun-kásképző, szakiskola	Érettségi	Főiskola, egyetem	Együtt	N (fő)
–19 éves	Valaha ÁG	7%	71%	14%	7%	0%	100%	14
	Nem volt ÁG	0%	80%	13%	7%	0%	100%	15
20–29 éves	Valaha ÁG	19%	50%	25%	7%	0%	100%	167
	Nem volt ÁG	12%	47%	34%	6%	1%	100%	155
30–39 éves	Valaha ÁG	19%	46%	32%	3%	1%	100%	184
	Nem volt ÁG	10%	40%	34%	13%	3%	100%	360
40–49 éves	Valaha ÁG	15%	46%	34%	5%	1%	100%	398
	Nem volt ÁG	8%	39%	41%	10%	2%	100%	1047
50–59 éves	Valaha ÁG	14%	48%	32%	5%	1%	100%	445
	Nem volt ÁG	9%	33%	43%	12%	3%	100%	1908
60–69 éves	Valaha ÁG	15%	39%	38%	7%	2%	100%	240
	Nem volt ÁG	7%	31%	43%	13%	5%	100%	1927
70– éves	Valaha ÁG	13%	31%	50%	6%	0%	100%	52
	Nem volt ÁG	11%	29%	36%	17%	6%	100%	422
Együtt	Valaha ÁG	16%	46%	33%	5%	1%	100%	1500
	Nem volt ÁG	8%	34%	41%	12%	4%	100%	5834

Forrás: Saját számítás, Február Harmadika adatfelvétel 2020

Megvizsgáltuk, hogy ezekben a tendenciákban mekkora szerepet játszott a települési lejtő, illetve a nem hovatartozás, de úgy találtuk, hogy itt ezek a tényezők említésre méltó befolyást nem gyakoroltak. A háttérhez – s mint látni fogjuk nem csak ahhoz – azonban szép hazánk-

⁹ Azt sem zárhatjuk ki, hogy a tankötelezettség 16 éves korra történt leszállításának destruktív hatása jelenik meg adatainkban, illetve egyesek felnőtt korukban tanulhattak ki valamilyen szakmát. Mindez nem változtat azon a tényen, hogy az állami gondozásból jelenleg is nagyon alacsony iskolázottsággal kerülnek ki a fiatalok. Ismét csak utalunk más vizsgálatok hasonló eredményeire (NCHE 2019).

ban nagyon is hozzátartozik az etnikai hovatartozás vagy pontosabban az, hogy valakit a környezete cigánynak tart-e.

2020-ban már eljutottunk oda, hogy minden harmadik megkérdezett hajléktalan emberre mondta már környezete, hogy ő cigány (hosszú évek óta folyamatosan növekszik ez az arány a hajléktalanok körében). Adatfelvételünk azt mutatja, hogy ezen etnikai dimenzió mentén alapvető különbség van az állami gondozásban megfordult és az ilyen fiatalkori háttérrel nem rendelkező hajléktalan emberek között. Akik nem voltak valaha állami gondozottak, azok háromnegyede ilyen megítéléssel nem kellett, hogy találkozzon, viszont a valaha állami gondozottak 57%-a jelezte, hogy mondták már rá – megbélyegzésként, akár mert valóban cigány származású, akár nem azért –, hogy ő cigány¹⁰ (5. táblázat).

Annyi mindenesetre megállapítható, hogy az állami gondozásból kikerült, majd később hajléktalanná vált emberek hátrányait az alacsony iskolázottság és az etnikai hovatartozás tovább halmozta.

5. táblázat Közvetlenül állami gondozásból lett és valaha állami gondozott hajléktalan emberek etnikai megjelölés szerinti megoszlása

Mondták-e már Önre, hogy cigány?	Közvetlenül ÁG-ból lett hajléktalan	Volt valaha ÁG	Nem volt ÁG	Együtt
Igen	59%	57%	26%	33%
Nem	41%	43%	74%	67%
Együtt	100%	100%	100%	100%

Forrás: Saját számítás, Február Harmadika adatfelvétel, 2020

Végül lenne itt még egy háttérbeli tényező, de erről csupán áttételesen, s nagyon keveset tudunk, a pszichés betegségek és képességek világa. Amikor 2020-ban megkérdeztük, hogy „Volt-e pszichiátriai kezelésen?“, akkor a valaha állami gondozottak közül többen (35%) válaszolták, hogy igen, mint azok, akik nem fordultak meg az állami gondozásban (28%). (Itt most nem térünk ki annak tárgyalására, hogy önmagában is mit jelent, hogy közel minden harmadik hajléktalan ember nem csak rászorult, de igénybe is vette a pszichiátriai ellátást eddigi élete során.) Arra végképp nem tudunk magyarázatot, hogy miért éppen az 50–59 évesek korcsoportjában a legnagyobb a különbség (38%–28%).

Azt is megkérdeztük, hogy „Kezelték-e idegosztályon, neurológián?“, s az erre a kérdésre adott válaszok hasonló eredményt mutattak: az állami gondozási háttérrel nem rendelkező hajléktalanok 29%-át kezelték már idegosztályon, ez önmagában is igen magas arány, de a volt állami gondozott hajléktalanok körében az idegosztályon kezelték részaránya (37%) egészen kiemelkedően magas. Itt is az 50–59 éves korcsoportban a legmagasabb ez az arány (40%).

Mivel a szélesebb szakirodalom is visszatérően foglalkozik a valamikori fejsérülés és a hajléktalan élethelyzet közötti – eddig még meg nem fejtett – lehetséges kapcsolattal (Worthington – Edwards – Joiner 2020), ezért 2020-ban azt is megkérdeztük, hogy „Volt-e már komo-

¹⁰ Más felmérésekből is tudjuk, hogy a hazai állami gondozási rendszerben jelentősen felülreprezentált a cigány származású fiatalok aránya. Ahogy aztán a felnőttek börtöneiben is (Gönczöl 1982).

lyabb (pl. eszméletvesztéssel járó) fejsérülése?” – melyre a válaszadók 33%-a válaszolt igennel. Ez ugyan egy igen-igen magas arány, azonban pillanatnyilag nem tudjuk, hogy a hazai felnőtt korú népességben belül milyen gyakran fordul elő ugyanez. Azt azonban ebben az esetben is megállapíthatjuk, hogy a volt állami gondozott hajléktalanok körében mérhetően magasabb arányban fordult már elő ilyen fejsérülés (39%), mint a másik csoportban (31%).

Végül, 2018-ban megkérdeztük azt is, hogy „Tud-e arról, hogy van valamilyen lelki/pszichiátriai problémája, vagy hallotta-e már másoktól, hogy Önnek ilyen problémája lehet?“, melyre a válaszadók (8599 fő) 26%-a válaszolt igennel (itt sem térünk ki ennek az igen magas aránynak a jelentőségére), s ezen belül is a volt állami gondozott hajléktalanok körében magasabb arányt találtunk (31%). Ugyanebben az évben azt is kérdeztük, hogy „Tud-e arról, hogy van valamilyen értelmi fogyatékosága vagy tanulási nehézsége?“, melyre a volt állami gondozottak kétszer akkora arányban válaszoltak igennel (12%), mint azok, akik nem járták meg az állami gondozást.

E tényezőcsoportról összességében azt bizonyosan megállapíthatjuk, hogy a volt állami gondozottak csoportjának pszichés státusza kétségtelenül rosszabb az ilyen háttérrel nem rendelkező hajléktalancsoport pszichés státuszánál, bár azt nem tudjuk, hogy ez már a hajléktalanná válás előtt is így volt-e, vagy ennek az élethelyzetnek a során alakult-e így.

MOST AKKOR SOK VAGY KEVÉS VOLT ÁLLAMI GONDOZOTT ÚTJA VEZET A HAJLÉKTALANSÁGBA?

Onnan indultunk adataink elemzése során, hogy az évenként válaszadó sok-sok ezer hajléktalan ember alig 4,5-5%-a szokta az állami gondozásból kikerülést hajléktalanná válása okaként megemlíteni, miközben minden ötödik hajléktalan ember életében valaha volt állami gondozott. Ez az első pillanatban ellentmondásnak tűnő tény viszonylag egyszerűen feloldható, ha igaz az, hogy az érintettek közvetlenül az állami gondozásból kikerülve nem rögvest kerülnek utcára, vagy költöznek valamilyen hajléktalanellátó intézménybe, hanem „csak” bizonyos kerülő utakat megjárva, egy idő után. De egy idő után viszont meglehetősen nagy valószínűséggel ide vezet útjuk. Nézzük meg, az a néhány kérdés, melyre válaszokat vártunk, vajon alátámaszthatja-e ezt a feltételezést?

2020-ban megkérdeztük a hajléktalan helyzetben lévő embereket, hogy mi volt a hajléktalanná válásuk előtti utolsó lakhatási jogcímük. („Milyen jogcímen lakott Ön hajléktalanná válása előtt utoljára?”) Akik nem fordultak meg az állami gondozásban, azok többnyire tulajdonosként, tulajdonos családtagjaként, egész lakás bérlőjeként, vagy a bérlő családtagjaként laktak egy lakásban, s ezt elveszítve váltak hajléktalanná (79%). Az ő esetükben csak elvétve fordul elő, hogy soha nem laktak lakásban, vagy éppen egyenesen munkásszállóról költöztek volna hajléktalanszállóra, kerültek volna utcára (5%).

Ezzel szemben a valaha állami gondozottak 6%-a (1482 emberből 95 fő), az állami gondozást követően hajléktalanná váltaknak viszont 19%-a (291 emberből 56 fő) nyilatkozott úgy, hogy soha nem lakott lakásban. Ők, illetve azoknak egy része, akiknek a hajléktalanná válás előtti utolsó jogviszonya „munkásszálló, intézményi jogviszony” volt, lehetnek a „kerülő út nélkül”, állami gondozást követően közvetlenül hajléktalanná váltak.

Ezzel együtt egyértelműen megállapítható, hogy a valaha állami gondozottak döntő többsége tulajdonosként, bérlőként, ezek családtagjaként, illetve szívességi lakóként lakásban, vagy éppen munkásszállón lakott, mielőtt aztán hajléktalanná vált volna (6. táblázat). (Ez kisebb mértékben, de még azokra is igaz, akik azt mondták, hogy az állami gondozásból kikerülve lettek hajléktalanok.) *Vagyis jellemző a „kerülő út”: az állami gondozottak útja ugyan nem vezet egyenesen a hajléktalanságba, azonban nagyon gyakran csak a legbizonytalanabb lakhatási lehetőségekig jutnak, ahonnan viszont sokan előbb-utóbb hajléktalanná válnak.*

6. táblázat Közvetlenül állami gondozásból lett és valaha állami gondozott hajléktalan emberek megoszlása a hajléktalanná válás előtti utolsó lakhatás jogcíme szerint

Milyen jogcímen lakott Ön hajléktalanná válása előtt utójára?	Közvetlenül ÁG-ból lett hajléktalan	Volt valaha ÁG	Nem volt ÁG	Együtt
Tulajdonosként	2%	15%	27%	25%
Egész lakás bérlőjeként	9%	14%	17%	16%
Tulajdonos rokona, családtagjaként	9%	23%	28%	27%
Egész lakás bérlőjének a rokona, családtagjaként	4%	6%	7%	7%
A lakás egy részének bérlője vagy a bérlő családtagjaként	10%	9%	7%	8%
Szívességi lakóként	12%	12%	8%	9%
Munkásszálló, intézményi lakóként	28%	12%	4%	5%
Nem laktam soha lakásban	19%	6%	1%	2%
Egyéb	6%	2%	1%	1%
Együtt	100%	100%	100%	100%

Forrás: Saját számítás, Február Harmadika adatfelvétel 2020

JELENT-E TOVÁBBGYŰRÜZŐ HÁTRÁNYT AZ ÁLLAMI GONDOZOTTI MŰLT A HAJLÉKTALAN ÉLETHELYZET SORÁN?

Jogosan feltételezhetjük, hogy az állami gondozotti múlttal együttjáró alacsonyabb iskolázottság, gyakoribb etnikai kisebbséghez tartozás és rosszabb pszichés állapot mind-mind hátrányt jelenthet még a hajléktalan helyzetben lévő emberek körében is, a hajléktalanság idején. (Elvileg a különböző tényezők hatását statisztikai módszerekkel külön is választhatnánk, azonban nem gondolom, hogy lenne értelme „önmagában” az állami gondozotti múlt hatását vizsgálni, ha egyszer az az említett tényezőkkel szorosan együttjár, együtt értelmezhető.)

Minden harmadik 2020-ban megkérdezett hajléktalan ember először közterületen aludt akkor, amikor hajléktalanná vált („Hol lakott/aludt először hajléktalanná válását követően?”). Másik egyharmaduk rögtön keresett és talált valamilyen intézményes lakhatási lehetőséget (éjjeli menedékhely, átmeneti szálló, más hajléktalanszállás). A többiek még munkásszállón, valamilyen egyéb építményben, vagy szívességből húzták meg magukat egy ideig. A volt álla-

mi gondozottak nagyobb arányban kezdték „hajléktalan karrierjüket” közterületen alvással, vagy egyéb építményben (48–57%), mint a többiek (lásd 7. táblázat). Ez a „csövezés” visszanyúlhat akár arra az időszakra is, amikor még állami gondozásban voltak, de már talajt vesztek, szöktek, majd megint visszakerültek gondozási helyükre.

A hajléktalanná válást követően a volt állami gondozottak lakhatási útja jellemzően változékonyabb a többiekénél. Gyakrabban fordulnak meg egyfelől munkásszállókon, szívésségi lakásban, de másfelől közterületeken, egyéb építményekben is.¹¹ Hányódásuk csak folytatódik... (7. táblázat).

7. táblázat A különböző lakhatási formák előfordulása a hajléktalanná válás óta – a közvetlenül állami gondozásból lett és a valaha állami gondozott hajléktalan emberek körében

Hajléktalanná válása óta lakott-e/aludt-e az alábbi helyek valamelyikén?	Közvetlenül ÁG-ból lett hajléktalan	Volt valaha ÁG	Nem volt ÁG	Együtt
Közterületen (utca, park, lépcsőház, romos épület)	69%	61%	51%	53%
Egyéb építményben (kalyiba, lakókocsi, bódé)	41%	29%	25%	26%
Éjjeli menedékhelyen (ingyenes)	63%	55%	52%	52%
Átmeneti szállón (fizetős)	35%	38%	37%	38%
Más szállón (pl. egészségügyi centrum, rehabilitációs szálló)	7%	8%	8%	8%
Munkásszállón	20%	13%	9%	10%
Szívésségből lakásban	28%	24%	24%	24%

Forrás: Saját számítás, Február Harmadika adatfelvétel 2020

A kérdés idején a hajléktalanná válásuk okaként állami gondozást megjelölőknek a 42%-a közterületen élt (a többiek 28%-a válaszolt közterületen), a valaha állami gondozottak esetében viszont ilyen különbség már nincs (30%-uk válaszolt közterületen). Az azonban mindkét csoport (mind az állami gondozás miatt, mind a valaha állami gondozottak) esetében elmondható, hogy kevésbé kerültek fizetős átmeneti szállóra, s gyakrabban jutnak el csupán az ingyenes és általában jóval rosszabb körülményeket nyújtó éjjeli menedékhelyekig.

A Február Harmadika éves adatfelvételek során a kérdés idejében közterületen alvókat és különböző hajléktalan szállókon lakókat kérdezzük. A hajléktalanná válás és a kérdés ideje között azonban akár több hajléktalan, illetve nem-hajléktalan „momentum”, életszakasz is követhette egymást. Ezért 2020-ban azt is megkérdeztük, hogy „Előfordult-e életében, hogy sikerült kikerülnie a hajléktalanságból?”. Azt találtuk, hogy a valaha állami gondozottak körében jellemzően gyakrabban fordul elő, hogy sikerül kikerülniük a hajléktalan helyzetből, majd ismét hajléktalanná válnak („visszaesnek”) (8. táblázat). Az előzőek alapján azt is okkal feltéte-

¹¹ Az állami gondozást követő bizonytalan lakhatási formák előfordulásának a gyakoriságára hívja föl a figyelmet több külföldön végzett kutatás is (Fowler – Marcal – Zhang – Day – Landsverk 2017).

lezhajthatjuk, hogy ezek a – két hajléktalan életszakasz közötti – nem-hajléktalan életszakaszok elsősorban egy-egy munkásszállón lakást vagy szívességi lakhatási lehetőséget, legfeljebb valamilyen nagyon bizonytalan, csak éppen nem intézményes lakhatási formát jelenthetnek. Legfeljebb csak ilyen, nagyon bizonytalan lakhatási formákat jelentenek, de mégis csak mintha inkább beépülne az életükbe, a készségeik közé, hogy az intézményi létet, vagy éppen a közterületen alvást egy időre felváltsák munkásszállón lakással, vagy szívességi lakhatással, majd ennek megszűntét követően ismét igénybe vegyék az intézményes segítségnyújtási formákat.¹²

8. táblázat Közvetlenül állami gondozásból lett és valaha állami gondozott hajléktalan emberek megoszlása a hajléktalanságból való korábbi kikerülés szerint

<i>Előfordult-e életében, hogy sikerült kikerülnie a hajléktalanságból?</i>	Volt valaha ÁG	Nem volt ÁG	Együtt
Nem vagyok hajléktalan	6%	8%	8%
Igen, egyszer	22%	19%	19%
Igen, többször is	22%	15%	17%
Nem, ilyen nem volt	50%	58%	56%
Együtt	100%	100%	100%

Forrás: Saját számítás, Február Harmadika adatfelvétel 2020

Mindennek részben oka, részben következménye is lehet a volt állami gondozottak – a többiekénél is hátrányosabb – munkaerőpiaci és megélhetési, jövedelmi helyzete.

A valaha volt állami gondozottak átlagéletkora nyolc évvel alacsonyabb a többiekénél (48 év, a többieké 56 év). Ennek következménye, hogy a volt állami gondozottak megélhetésében nagyobb arányban játszik szerepet valamilyen rendszeres vagy alkalmi munka, míg a többiek körében nagyobb arányban találunk rendszeres öregségi nyugdíjból élőket. Ha a korösszetétel különbségéből adódó hatásokat kiszűrjük, akkor viszont azt találjuk, hogy a 60 évesnél idősebb valaha volt állami gondozottak körében jóval gyakoribb, hogy valaki nem rendelkezik öregségi vagy özvegyi nyugdíjjal, 70 év felett már 25%-ot is eléri azoknak az aránya, akiknek ilyen rendszeres öregségi juttatásuk nincsen (a többi 70 év feletti esetében sem alacsony ez az arány, 19%) (9. táblázat).

¹² Szemléletesen mutatja be ezt a jelenséget (Wirehag – Jones 2014).

9. táblázat A különböző megélhetési források előfordulása a közvetlenül állami gondozásból lett és a valaha állami gondozott hajléktalan emberek körében

Megélhetési forrása	Közvetlenül ÁG-ból lett hajléktalan	Volt valaha ÁG	Nem volt ÁG	Együtt
Rendszeres munkából	15%	16%	13%	14%
Alkalmi munkából	28%	25%	19%	20%
Öregségi vagy özvegyi nyugdíjból	2%	8%	19%	17%
Rokkantsági nyugdíjból, járadékból	12%	14%	16%	15%
Önkormányzati segélyből RSZS, FHT	12%	14%	12%	12%
Kéregetésből, koldulásból	29%	16%	11%	12%
Gyűjtögetésből, kukázásból	30%	19%	13%	14%
Nem volt pénzem, mások segítettek	22%	15%	14%	14%
N (fő)	295	1411	5404	6815

Forrás: Saját számítás, Február Harmadika adatfelvétel 2020

De az igazán jelentős különbség a fiatal, fiatal-középkorú 40 év alatti korcsoport(ok)ban van, a megélhetés forrását tekintve. Ezekben a korosztályokban a volt állami gondozottak a megélhetésük forrásaként gyakrabban említik a kéregetést, koldulást, kukázást, mint ahányan rendszeres, vagy akár csak alkalmi munkákhoz hozzájutnának. A többiekénél másképpen gyakoribb, hogy koldulásból, kukázásból kell megélniük (30-32%-uk). Ráadásul kirívóan magas ebben a korosztályban azoknak a volt állami gondozottaknak az aránya, akik semmilyen jövedelemmel nem rendelkeztek a kérdezést megelőző hónapban (27%), a néhány húszévesnél fiatalabb volt állami gondozott hajléktalan ember közül minden másodiknak nem volt semmilyen jövedelme (54%).

Ezek alapján egyértelműen megállapítható, hogy *a valaha volt állami gondozott hajléktalan emberek munkaerőpiaci pozíciója – különösen a fiatal, fiatal-középkorú korosztályban – jelentősen rosszabb még a többi hajléktalan ember munkaerőpiaci helyzeténél is. Ennek következtében többségük jövedelme is alacsonyabb a többiekénél (10. táblázat).*

10. táblázat A valaha állami gondozott hajléktalan emberek jövedelem szerinti megoszlása

Jövedelme	Volt valaha ÁG	Nem volt ÁG	Együtt
Nincs jövedelme	10%	9%	9%
–29 999 Ft	34%	27%	29%
30 000–59 999 Ft	29%	33%	32%
60 000–99 999 Ft	15%	20%	19%
100 000– Ft	12%	10%	11%
Együtt	100%	100%	100%

Forrás: Saját számítás, Február Harmadika adatfelvétel 2020

Nyilván ebből a szélsőséges egzisztenciális helyzetből is adódik, hogy a valaha volt állami gondozottak körében gyakrabban fordul elő, hogy csak rendszertelenül étkezik (42%-uk), sőt olykor éheznek (38%, a többiek körében 28%) – a fiatal-középkorú volt állami gondozottak esetében minden második válaszadó arról számolt be, hogy olykor élelem hiányában éheznek.

Ez a táplálkozási nyomorúság annak ellenére megfigyelhető körökben, hogy általában nem „magányos farkasként”, nem egyedül élnek mindennapjaikat, hanem inkább haverokkal, bandában, vagy éppen élettársukkal. Adatfelvételünk azt mutatja, hogy a valaha volt állami gondozottak és a többiek együttélési módja jelentősen eltér a hajléktalanság idején. A fiatal-középkorúak jellemzően bandákban élnek, az idősebbek pedig élettársukkal. Lényegesen ritkábban fordul elő, hogy valaha is házasságot kötöttek volna – életkoruktól függetlenül, sőt az életkor előrehaladtával a két csoport közötti családi állapotbeli különbség látványosan megnő.

Mindezek alapján azt kell mondanunk, hogy miközben a hajléktalan élethelyzetben lévő emberek lakhatási, megélhetési körülményei a legtávolabb állnak a normálisan elfogadhatótól, aközben azok, akik fiatal korukban rövidebb-hosszabb ideig állami gondozásban voltak, még ezen körülmények között is hátrányt szenvednek, a többiekénél is rosszabb helyzetben vannak.

A MARGÓ SZÉLÉN BILLEGŐ ÉLETEK...¹³ – ÉRIK-E TOVÁBBI HÁTRÁNYOK A VOLT ÁLLAMI GONDOZOTTAKAT A HAJLÉKTALAN ÉLETHELYZET SORÁN?

Az állami gondozásba vételt megelőző időszak és aztán az állami gondozásban eltöltött évek lelki-pszichikai terhei jelen vannak mindvégig az ember életében, tudjuk, hogy nem múlnak el nyomtalanul. A terhek, melyeket ezek az emberek magukkal cipelnek hajléktalan élethelyzetük során is, az eddig említettekén túl boldogulási, beilleszkedési problémákat is okoznak.

Az még az egzisztenciális nyomorúsággal részben magyarázható, hogy a volt állami gondozott hajléktalan emberek a többiekénél gyakrabban keverednek adósságokba (a „*Jelenleg van-e tartozása?*” kérdésre 18%-uk válaszolt igennel 2017-ben), gyakrabban van valamilyen letiltásuk is (szintén 18%), illetve gyakrabban fordul elő velük, hogy „*rávette mostanában valaki családdal vagy kényszerrel olyan dologra, amit nem szeretett volna megtenni*” (2018: 11%). Az azonban már nem csupán a szélsőséges peremhelyzet következménye, hogy kétszer gyakrabban fordult elő velük, hogy a kérdés előtti évben „*kárt tett valakiben, vagy magában, vagy ilyesmivel fenyegetőzött (fenyegetőzés, verekedés, öngyilkossági kísérlet, falcolás stb.)*” (2018: 15%).

Az állami gondozotti múltat magukkal hozó hajléktalan emberek lényegesen gyakrabban keverednek összeütközésbe a hatóságokkal, és vice versa.

¹³ 2015-ben megjelent tanulmányunkban részletesen elemeztük e peremhelyzet sajátosságait, azonban akkor még nem figyeltünk fel a fiatal korban állami gondozásban töltött évek hosszútávú hatásaira (Györi 2015).

11. táblázat A hatósági összeütközések előfordulása a valaha állami gondozott hajléktalan emberek körében

Hatósági intézkedés típusa	Volt valaha ÁG	Nem volt ÁG	Együtt
Előfordult az elmúlt évben, hogy igazoltatták	74%	59%	63%
Előfordult az elmúlt évben, hogy rendőrökkel volt dolga	44%	29%	32%
Az elmúlt évben volt valamilyen büntető-, vagy szabálysértési ügye	35%	21%	24%
Volt börtönben az elmúlt évben	15%	8%	10%
N (fő)	1805	5912	7717

Forrás: Saját számítás, Február Harmadika adatfelvétel 2017

A valaha is állami gondozottakat rendre, minden korcsoportban gyakrabban érték rendőrségi, hatósági intézkedések, mint az ilyen múlttal nem rendelkezőket (11. táblázat). A 40 évesnél fiatalabb valaha volt állami gondozott hajléktalan emberek esetében tíz közül nyolcat igazoltattak és minden másodiknak volt is valamilyen szabálysértési vagy büntető ügye egy év leforgása alatt. A 30–50 év közötti valaha volt állami gondozottak közül közel minden ötödik ember (18%) börtönben is volt a kérdezést megelőző év során.

Mindezek alapján aztán az sem meglepő, hogy arra a kérdésre, hogy „Az elmúlt évben hány alkalommal kényszerült elköltözni lakó-, vagy alvóhelyéről?“, rendre azt mutatják a válaszok, hogy a volt állami gondozott hajléktalan emberek gyakrabban, többször voltak kénytelenek lakó-, vagy alvóhelyüket megváltoztatni, mint a többiek. Mintha mozgékonyabbak is lennének, de mintha még mindig folyamatosan menekülnének is, a stabilitás és a biztonság teljes hiányában.

ÖSSZEZÉS

Azt találtuk, hogy az állami gondozásból nem vezet egyenes út a hajléktalanságba, azonban az igen alacsony iskolázottság, a biztonságos érzelmi és anyagi háttér teljes hiánya, a sokszor sérült lelki és pszichés állapot, valamint az etnikai hovatartozás hátrányai végül is, ha kerülő úton is, de igen gyakran mégiscsak a hajléktalanságba vezetnek.¹⁴ Azok a hátrányok, melyek gyerekkorban az állami gondozásba vételt megalapozhatták, a család dezintegrációja, a traumák és abúzusok, a nyomor és az etnikai diszkrimináció, az ezekkel együtt járó lelki sérülések és biztonsághiányok, igen sok azonosságot mutatnak azokkal a hátrányokkal, melyek a hajléktalansághoz is vezetnek (akár állami gondozotti előélet nélkül is). A kérdés valójában úgy is föltehető lenne, hogy vajon az állami gondozásba vétel eléri-e azt a célját, hogy mindezen hátrányokat akár csak részben korigálja, jobb sorsot biztosítva ezzel az érintetteknek.

Elemzésünk alapján meg kellett állapítanunk, hogy a hajléktalan élethelyzetben belül is tovább gyűrűznek az említett hátrányok, a valaha volt állami gondozottak – minden általunk

¹⁴ Hasonló eredményre jutottak a chicagói egyetem kutatói, igen tanulságos tanulmányukban (Dworsky – Gitlow – Horwitz – Samuels 2019).

vizsgált dimenzióban – a hajléktalan emberek sokezeres tömegén belül is hátrányokat szenvednek.

Végül annyi reflexiót még hozzáfűznénk, hogy elemzésünket semmilyen prekonceptió nem vezérelte. Azt magunk is tudtuk, hogy az állami gondozotti lét a legkülönbélebb hátrányokkal párosul. Ezzel együtt meglepő volt számunkra, hogy a – nem ilyen kutatási céllal megvalósuló – országos hajléktalan adatfelvételek minden dimenziója is ebbe az irányba mutat, a korábbihoz hozott hátrányok jelenlétét és hatását még e lakhatási és egzisztenciális peremhelyezeten belül is egyértelműen alátámasztja.

Elemzésünk talán hozzájárulhat ahhoz is, hogy egyszer végre egy komolyabb utánkötvetéses vizsgálatra is sor kerüljön, vajon hogyan alakul az állami gondozásba vett gyerekek sorsa hazánkban.

IRODALOM

- Alapvető Jogok Biztosza (2016): Az alapvető jogok biztosának Jelentése az AJB-1201/2016. számú ügyben (Kapcsolódó ügy: AJB-4943/2016), valamint <https://www.ajbh.hu/documents/10180/3224326/AJBH+besz%C3%A1mol%C3%B3+2019/ea4f590a-b1fe-ea34-56de-ba0f8a5cb604?version=1.0>
- Állampolgári Jogok Országgyűlési Biztosza (2003): OBH 1670/2003. Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának összefoglaló jelentése Csillag Ádám „A Megye árvái” című dokumentumfilmje nyomán hivatalból indított vizsgálat megállapításairól, ÁJB, 2003.
- Bakos Péter – Győri Péter (2006): A hajléktalanság és a lakhatásból való kirekesztettség európai tipológiája, FEANTSA – ETHOS (https://www.bmszki.hu/sites/default/files/fajlok/node-320/ethos_def_hu-gyori.doc)
- Bogdán Péter (2015): Cigány gyerekek a Köznevelés című folyóirat 1983 és 1987 között megjelent cikkeinek tükrében, REGIO 23(4): 80–114. (<http://dx.doi.org/10.17355/rkkpt.v23i4.87>) <https://doi.org/10.17355/rkkpt.v23i4.87>
- Darvas Ágnes – Farkas Zsombor – Kende Ágnes – Vígh Katalin (2016): Roma gyerekek a szakellátásban. Esély, 4: 52–82. (http://www.esely.org/kiadvanyok/2016_4/2016-4_3-1_Darvas-Farkas-Kende-Vigh_Roma_gyerekek.pdf)
- Darvas Ágnes (2018): Huszadik alkalommal készült országos adatfelvétel a hajléktalan emberekről. Esély, 3: 72–85. (http://www.esely.org/kiadvanyok/2018_3/Esely_2018-3_2-1_Interju_Gyori_Guraly.pdf)
- Dupcsik Csaba (2018): Magyarországi romák/cigányok a hétköznapi és a tudományos diskurzusok tükrében, MTA Szociológiai Intézet, 2018. (https://szociologia.tk.hu/uploads/files/2018/dupcsik_roma.pdf) (utolsó letöltés: 2021.02.01.)
- Dworsky, A. – Gitlow, E. – Horwitz, B. – Samuels, G. M. (2019): Interrupting the Pathway from Foster Care to Homelessness, 2019. <https://www.chapinhall.org/research/interrupting-the-pathway-from-foster-care-to-homelessness/> https://www.chapinhall.org/wp-content/uploads/Chapin-Hall_VoYC_Child-Welfare-Brief_2019-FINAL.pdf (utolsó letöltés: 2021.02.01.)

- Edgard, B. – Meert, H. – Gyori, P. (2006): The ETHOS Typology Summarized. In: Fifth Review of Statistics on Homelessness in Europe, FEANTSA
- Európai Roma Jogok Központja (ERRC) (2007): Roma gyermekek a magyar gyermekvédelmi rendszerben, ERRC, 2007. (http://www.errc.org/uploads/upload_en/file/02/90/m00000290.pdf) (utolsó letöltés: 2021.02.01.)
- Európai Roma Jogok Központja (ERRC) (2011): Roma gyermekek a magyar gyermekvédelmi rendszerben, ERRC, 2011. (<http://www.errc.org/reports-and-submissions/eletofogytiglian-roma-gyermekek-a-magyar-gyermekevdelmi-rendszerben>) (utolsó letöltés: 2021.02.01.)
- Február Harmadika blog (2021): (<https://februarharmadika.blog.hu/tags/TANULM%C3%81NYOK>) (utolsó letöltés: 2021.02.01.)
- Fowler, P. J. – Marcal, K. E. – Zhang, J. – Day, O. – Landsverk, J. (2017): Homelessness and aging out of foster care: A national comparison of child welfare-involved adolescents. In: Children and Youth Services Review, 77: 27–33. (<https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/29056803/>) <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2017.03.017>
- Gönczöl Katalin (1982): A hátrányos helyzet és a bűnözés. Valóság, 8: 61–72. (https://www.fszek.hu/szociologia/szszda/gonczol_hatranynos.pdf)
- Gyarmati Andrea – Czibere Ibolya – Rácz Andrea (2018): A gyermekvédelmi és szociális szakellátásban elhelyezett fogyatékkal élő vagy más okból speciális támogatást igénylő 0–6 éves gyermekek ellátási sajátosságai. Esély, 5: 76–95. (http://www.esely.org/kiadvanyok/2018_5/esely_2018-5_2-2_gyarmati-czibere-racz_gyermekevdelmi_es_szocialis.pdf)
- Győri Péter (2015): Margó szélén billegő életek. Kérdések és feleletek a számok nyelvén. In: Otthontalanul... Tégy az emberért! 11., Menhely–BMSZKI.
- Győri Péter (2021): Február Harmadika Kutatások (<http://www.gyoripeter.hu/home/docs/homelessness/F3-survey-reports>) (utolsó letöltés: 2021.02.01.)
- Homeless Hub (2021): What is Homelessness? (<https://www.homelesshub.ca/about-homelessness/legal-justice-issues/foster-care>) (utolsó letöltés: 2021.02.01.)
- Kormányablak (2021): Otthonteremtési támogatás iránti kérelem, <http://kormanyablak.hu/hu/feladatkorok/52/SZGYH00073> (utolsó letöltés: 2021.02.01.)
- KSH (2012): Állami gondoskodástól a mai gyermekvédelemig, KSH, 2012. (<https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/allamigondoskodas.pdf>) (utolsó letöltés: 2021.02.01.)
- KSH (2018): Szociális statisztikai évkönyv, KSH, 2018. (https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/evkonyv/szocialis_evkonyv_2018.pdf) (utolsó letöltés: 2021.02.01.)
- Nan P. Roman – Phyllis Wolfe (1995): Web of Failure: The Relationship Between Foster Care and Homelessness. National Alliance to End Homelessness. (<https://abfe.issuelab.org/resources/3897/3897.pdf>) (utolsó letöltés: 2021.02.01.)
- National Center for Homeless Education (NCHE), (2019): A Look at Child Welfare from an Education Perspective, U.S. Department of Education, National Center for Homeless Education (NCHE). (<https://nche.ed.gov/wp-content/uploads/2019/03/Child-Welfare-03-19-19.pdf>) (utolsó letöltés: 2021.02.01.)

- Oross Jolán (2001): A hajléktalanság kezelése Magyarországon. In: Somorjai Ildikó (szerk.): Kézikönyv a szociális munka gyakorlatához. Budapest: Szociális Szakmai Szövetség, 104–139. (http://www.refomix.hu/cikkek/orsoss_jolan.doc)
- Pik Katalin (1995): Kik a hajléktalanok, és mit tehetünk értük? Esély 5: 60–80. (http://www.esely.org/kiadvanyok/1995_5/kikahajlektalanok.pdf)
- Rákó Erzsébet (2019): A gyermekotthonok feladata a roma gyerekek nevelésében. Iskolakultúra, 29(6): 128–140.
- Rácz Andrea – Riegler Mária (2015): A gyermekvédelmi szakellátásból kikerülő speciális támogatása, utánkövetése. In: Rácz Andrea (szerk.): A gyermekvédelem megújulási alternatívái. Budapest: Rubeus Egyesület, 187–206.
- Rubeus Egyesület (2012): A gyermekvédelem megújulási alternatívái. (http://rubeus.hu/wp-content/uploads/2015/08/gyermek_es_ifjusagvedelmi_tanulmanyok_otodik_kotet.pdf) (utolsó letöltés: 2021.02.01.)
- Rubeus Egyesület (2013): Gyermekvédelemben nevelkedettek társadalmi integrációs esélyei. (http://rubeus.hu/wp-content/uploads/2013/09/24428_gyermek_es_ifjusagvedelmi_tanulmanyok_elso_kotet.pdf) (utolsó letöltés: 2021.02.01.)
- Szikulai István (2003): Beszámoló a gyermekvédelmi rendszerből nagykorúságuk után kikerült fiatal felnőttek utánkövetéses vizsgálatáról. Kapocs, 2: 1–18. (<http://ncsszi.hu/kiadvanyok/kapocs-letoltheto--lapszamai/kapocs-2003/115/news>)
- Wirehag, C. – Jones, S. (2014): Report of the study session held by the Youth Homelessness Network of FEANTSA in cooperation with the European Youth Centre of the Council of Europe, FEANTSA. (<https://rm.coe.int/16806fd5c1>) (utolsó letöltés: 2021.02.01.)
- Worthington, A. – Edwards, L. – Joiner, L. (2020): Homelessness and Head Injury: Health, well-being and social integration in referrals to a neurocase management service. (https://www.researchgate.net/publication/341323948_Homeless_and_Head_Injured_Health_Well_being_and_Social_Integration) (utolsó letöltés: 2021.02.01.)